

יזמים חילוניים או גוים, ומומחיותם היא צורת הדיבור בהכירים את השפה והאימון של תושבי השכונות (החרדים) בדברים שאין להם שחר ומשקרים בריש גלי ומצח נחושה, ואחרי החתימה א"א למשוך בחזרה. וכבר פגשנו הבטחות לחניות ולמחסנים שבוטלו ולא קויימו אף שזה נמסר בתסריט, כי זה לא היה מה שהעיריה והוועדות מאשרים לבסוף. וכן ריבוי הבטחות שהכל יתחיל ויגמר תוך ג' עד ה' שנים ובפועל לא נגמר גם בז' וח' שנים.

מאידך, מצוי גם מסרבים כאלו שמוכח מטענותיהם שהם כן רוצים בפינוי והבינוי, ומ"מ מנצלים את האופציה להעלות את המחיר שהקבלן ישלם להם ע"י מצג של סירוב מכל הטעמים. כמו מי שלא גר בבנין המדובר וטוען לטורח וקושי לעבור, ומי שכבר חתם וביטל חתימתו, ומי שקנה דירה בבנין אחרי שכבר דובר שהוא עתיד להתפנות ולבנות חדש. וכיוצ"ב.

וכן מי שכבר חתמו רוב לפניו, או שגר בבנין שכולם חילוניים ולא יבקשו לידון בדין תורה, ואלו אם הם יסרבו עלולים רק להנזק בעצמם ולא להועיל לאחרים ע"י סירובם לחתום. אז יש להקל לחתום גם בלי דין תורה.

שזה נשאר לטובת היחיד. והד' שהרי בנידו"ד הויכוח הוא מיהו מוחזק וצריך להכריע בויכוח זה גופא בד"ת, ובכהאי גוונא שיש ספק מיהו המוחזק הרי ידועים דברי המהריב"ל בחלק ב סימן מא שנפסקו גם בכנסת הגדולה, שכשהפלוגתא דרבוותא הוא מי המוחזק א"י להכריע זה גופא ע"י קים לי. דקי"ל הוא טענה רק לודאי מוחזק. (ודברי הפוסקים הנ"ל מובאים כמ"פ בקצוה"ח ועוד אחרונים). ובנידו"ד המוחזק הוא המסרב, ואף בפרט שיטענו שהם מוחזקים נגדו אינם יותר מספק ואין להם קי"ל.

ט. עוד סיבות נפוצות למסרבים לחשוש מלחתום שיש לדון בד"ת על זכותם בזה

מעליות שבת שודאי יעשו במגדלים המתוכננים ואין מי שיוכל להתנגד כי אף אחד לא בעל בית על הבנין רק על מה שיקבל אח"כ כשהכל יהיה כבר בנוי וגמור, שינוי צביון הבנין או השכונה בהפיכת כל בנין של ה' או ו' קומות למגדל של כ' או ל' קומות, לא תחנם כשהיזום או הקבלן אינו יהודי וכאמור מקנים לו את הדירות הישנות. הבטחות המארגנים (חברות חרדיות המועסקים ע"י

הגאון רבי חיים רוטר שליט"א
דומ"ץ אלעד

בדין בשר מתורבת

דבעינן תקח לך ולא לכלבך, ומבואר דאף דיצירת האפרוח הוא ע"י חימום של עוף טהור, דינו נשאר כעוף טמא, וצ"ב מהא דמבואר בגמ' תמורה (לא ע"א) דאפרוח שנולד מביצת נבילה וטריפה מותר באכילה, והוא משום שאין האפרוח נוצר מן הביצה עד לאחר שנסרחת והוי כעפר, וכ"ה להלכה בשו"ע יור"ד (סי' פ"ו סעיף ז'), וא"כ מ"ש ניד"ד דדינו כעוף טמא, דהלא כל יצירתו נעשית לכי מסרח, וכי מסרח עפרא בעלמא הוא וצ"ע.

ואשר יראה לומר בזה דבתמורה הנידון הוא מדוע האפרוח אין דינו כנבילה וטריפה כדין כל היוצא מן הטמא טמא (בכורות ה' ע"ב) וע"ז אמרינן דמכיון שכל יצירתו [קא גביל] לכי מסרח וכי מסרח עפרא בעלמא הוא, לכן אין לו דין יוצא מן הטמא, משא"כ בנידו"ד דאין הנידון הוא מדין יוצא מן הטמא, אלא מדין "מין טמא" וסוכ"ס מין טמא לפנינו, וזה תהליך

בס"ד כ"ד למ"טמונים תשפ"ג

יתברך מגבהי מרומים וקרנו בכבוד ירים מרביץ תורה והוראה לעדרי עדרי תורתו הכל תאבדים הגאון הגדול רבי מתתיהו דייטש שליט"א רב ואב"ד "רמת שלמה" ירושלים ומח"ס שו"ת "נתיבות אדם".

אחדשה"ת באה"ר בא אני בזה למלאות רצון צדיק וגאון לכתוב לו את "נקודת" ההלכה דאמינא היכא דעייל ירקא ליעול בשרא וכורי ממה שנראה לענ"ד בדין "בשר מתורבת".

הנה זה פשוט דלא לדידי להכריע בזה, ובודאי יכתבו בזה גדולי הרבנים לכאן ולכאן וכל מש"כ הוא רק "דעת נוטה" ואשמח מאוד לשמוע חוות דעתו הרמה בזה.

א) איתא בחולין בפ' שילוח הקן (קמ ע"א) עוף טהור הרובץ על ביצי עוף טמא פטור מלשלח משום

יצירתו [ובנוסח אחר, כשאנו באים לדון לאיסור מחמת יוצא מן האיסור, אמרינן דלאחר דהוי עפרא דעלמא אין לו דין יוצא, אולם כשאנו באים לדון אם הוא אסור מחמת עצם כל שהוא מין טמא הרי הוא באיסור]. ועי' במ"מ (פ"ג הי"א) מהל' מאכלות אסורות דכן מבואר בדבריו.

ולפי"ז כשאנו דנים על בשר מתורבת, הרי שתהליך יצירתו הוא ע"י יש מיש [ולא יש מאין] דהיינו שמרבים אותו ע"י כח רבייה שיש בו, וא"כ איך ניתן לומר שאין דינו כבשר, דהרי בשר ומין בשר לפנינו, ואין לומר שאין דינו כבשר מכיון שמרבים אותו על משטחים של צמחים, דגם כל בהמה יצירת הבשר שבה נעשית ע"י אכילתה אך ורק גידולי קרקע, [ומנין לנו לומר שדין בשר יש לה רק אם הוא עובר את בני מעיה, דהלא העיקר הוא כח הריבוי שבה, ומנין לנו לומר שהבשר שמיצור מכח זה אין דינו כבשר כל זמן שמין בשר לפנינו], ומכיון שלמעשה "הבשר הוא הוא בעצמו מתרבה", פשוט שאין כאן מקום לדון מדין מעמיד וזו"ג או ביטול ברוב.

(ב) עוד איתא בחולין (קט ע"ב) אמרה ליה ילתא לרב נחמן מכדי כל דאסר לן רחמנא שרא לן כוותיה, אסר לן דמא שרא לן כבדא וכו' חזיר מוחא דשיבוטא [מוח של דג ששמו שיבוטא טעמו כטעם חזיר] ואם בשר חזיר מתורבת אין דינו כבשר, מדוע ילתא לא אמרה כן, וי"ל.

ועכ"פ בענייני נראה כל שמינו טעמו וממשו בשר הרי הוא בשר, ואזלינן בתר יסודו, דאם כח הריבוי שבו הוא מבשר חזיר וטעמו כבשר חזיר הרי הוא חזיר, ואם הוא מבהמה הרי דינו כבהמה ואם הוא מדג דינו כדג וכן כל כיו"ב, ונפק"מ לכל הדינים כולל לא לאכול בשר ודגים ביחד, ורק בשר וכן חלב שנוצר ע"י ספר יצירה [דהיינו יש מאין] אין דינם כבשר וחלב ומותר לאוכלם ביחד וכמבואר בדרכ"ת (סי' פ"ז סקכ"ט).

(ג) והנה ידוע הקושיא דמטו ביה מדרשא בשם מרנא אור העולם הגר"ס ז"ל, איך הדליקו את המנורה בחנוכה בשמן של נס דהלא רק שמן זית כשר למנורה ואכמ"ל.

ובספר כלי חמדה (פרשת ויקהל אות ה') כתב בשם החידושי הר"ם (וכן ס"ל דכ"ה דעת הט"ז והחת"ס עיי"ש) וז"ל דבנס חנוכה היה ברכה וא"כ אותו

השמן זית נתווסף ונעשה הרבה עכ"פ כיון דבא מכח שמן זית המיעוט הכל הוא שמן זית וכשר למנורה ע"כ והוא אשר כתבנו דכל ריבוי שנוצר מהמיעוט שיש בו את כח הריבוי [דהיינו יש מיש] יש לו את אותם דינים והוא משום שהוא אותו יישות וכנ"ל.

ולפי"ד לכאורה יעלה ג"כ לדינא דשמן זה חייב במעשר, אולם יעויין ברד"ק (מלכים ב' ד' ז') דמביא מתוספתא וכד אתרחיש לה ההוא ניסא אמרת ליה לנביא דה' אית עלי עשור מהאי מישחא או לא וכו' ואמר לה שלא. וניתן לפרש הספק בכמה אופנים, אולם מה שנוגע לניד"ד שהספק שלה היה שזה חייב במעשר אף דזה שמן מהנס, אולם מכיון דסוכ"ס זה יצא [מיש מיש] מדבר החייב במעשר, והריבוי של השמן נעשה מכח המיעוט ודין שמן זית עליו [וכשר למנורה] וא"כ יתחייב במעשר, או לא דסוכ"ס הוי שמן של נס, והשיב לה שלא [אבל לא משום דהוי שמן של נס, דהלא דין שמן זית עליו וכשר למנורה, דבא מכח הרבייה של המיעוט והוי יש מיש] אלא משום דאי"ז גידולי קרקע, דשמן היוצא מהזית גם שהוא מכח הרבייה שבו כל שהוא בעצמו אינו גידולי קרקע פטור מן המעשר.

והנה במלכים (א' י"ז) וברד"ק (שם, פסוק י"ג) ובב"מ (קיד ע"ב) סתוד"ה מהו וכו' מבואר שאלוהו אמר לאלמנה ליטול חלה מקמח שנעשה ע"י נס שהריבוי נתוסף מכח המיעוט, וצ"ב מ"ש מעשר מחלה בכה"ג שנעשה ע"י נס.

וצ"ל דשאני חלה, דלא גרע קמח שנתוסף ע"י נס [שנתרבה הקמח מתוך המיעוט יש מיש] מקמח חו"ל שנתגלגל בארץ שחייב בחלה, דאזלינן בתר שעת הגילגול, וכל שבשעת הגילגול יש בו כשיעור [יש מיש] חייב בחלה.

ומצינו ביותר בגמ' תענית (ח' ע"ב) וב"מ (מב ע"א) ההולך למוד את גרנו אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה, ומבואר התם שהברכה גורמת שכרי שהיה בו כור אחד נעשה ב' כורים [ועי' בברכ"י או"ח סי' ר"ל סק"ה דדן אי שרי להתפלל יו"ה שיהיו עשרים כור בכרי דאמדוהו שיש בו עשרה כורים] והקשו באחרונים [הכלי חמדה הנ"ל ובשו"ת דברי מלכיאל ח"ז סי' י"ב] דא"כ מדוע לא חיישינן דמעשר מהפטור על החיוב ובפרט בתרומה שחיטה אחת פוטרת את הכרי, דהא החיטים שנתרבו ע"י הברכה

אינם גידולי קרקע, ותירצו שהחטים רק מתנפחים אולם לא מתווספים חטים חדשות, ולכן מה שנתוסף הוא נחוסף מכח הגידולי קרקע ולכן דינו כגידולי קרקע.

ובדרך אמונה (פ"ב ה"א) מה' תרומות בבה"ל ד"ה אוכל, כ' להוכיח מהתוס' בתענית (ח' ע"ב) שע"י הברכה מתווספים החטים כפשוטו, וכן נראה מהגמ' בתענית (כד ע"א) במעשה דאלעזר איש בירתא, וא"כ הדרא קושיא לדוכתי דבכה"ג הריבוי הוא יש מאין דאין קשר בין חיטה לחטה, וכתב לתרץ דמכיון שכ"ה מנהג העולם שמתרבה בשביל הברכה וגם אינו ניכר הוי גידולי קרקע ובהכי חייב רחמנא.

ולפי"ד ק"ו בן בנו של ק"ו בניד"ד שהריבוי נעשה באופן טבעי מכח המיעוט שיש בו את כח הרבייה, שכל היוצא מהבשר דינו כבשר [ובפרט שטעמו וממשו בשר].

ד איתא בתוספתא מעשרות (פ"ג ה"ח) המטליא לא נהגו בה חכמים היתר לענין מעשר וכו' ומפרש בגמ' ע"ז (לח ע"ב) מהו מטליא, היו מביאים זרע של כרפס וזרע של פשתן וזרע של תילתן, ושורים את כולם במים פושרים, ומניחים אותם כך עד שהם צומחים ואח"כ מביאים כדים חדשים וממלאים אותם מים ושורים באותם מים סוג אדמה מסוים המכונה גרגישתא ומדביקים בתוך אותה אדמה את הזרעים שהתחילו לצמוח ונכנסים לבית המרחץ ועד שהיו יוצאים משם כבר היו אותם זרעים מלבלבים וצומחים הרבה, והיו עושים את זה ע"י דיבור של כשפים שילבלבו בשעה אחת.

ומבואר דהטעם שחייב במעשר שזה גדל בקרקע וכל המעשה כשפים אינו אלא למהר גידולו, שהיה לו ליגדל הרבה זמן וע"י הכשפים גדל מיד, אבל מכיון שהגידול הוא רגיל מהאדמה לכן לא נהגו בה חכמים היתר לענין מעשר. [וכעין הא דמצנינו בתענית (כד ע"א) מצד הקדושה במעשה דבריה דר' יוסי דמן יוקרת, דאמר תאנה תאנה הוציא פירותיך ויאכלו פועלי אבא].

ונידון דידן הוא כעין המטליא רק שזה לא נעשה ע"י מילי דכישוף אלא באופן טבעי מצליחים להרבות בשר מכח הרבייה שיש במיעוט הבשר, שדינו כבשר ממש, רק בהלכות תו"מ אף דדין היוצא כדין הפרי,

אולם כל זמן שאינו גידולי קרקע ממש פטור מתרו"מ ושאינו המטליא דהוי גידולי קרקע, וכמו ששמן נס שנוצר הרבה מכח המיעוט של שמן זית וכשר למנורה בודאי כמו"כ בשר המופק מכח הרבייה של בשר שדינו כבשר לכל דבר.

ה והנה אף דמצנינו בסנהדרין (סה ע"ב) שאדם שנוצר ע"י ספר יצירה אין לו זכויות אדם ומותר להורגו ועי' בחכם צבי (סי' צ"ג) שנסתפק בזה ומובא במ"ב (סי' נ"ה סק"ד) ובחזו"א יור"ד (סי' קט"ז סק"א) כ' דנראה דאין לו כל זכויות ישראל וקרוב שאין לו גם זכויות אדם, אולם היעלה על הדעת לומר שאדם שנוצר ע"י מבחנה ואינקובטור [בלי יד אדם באמצע] שאין לו זכויות של אדם [גם אם נאמר שאין לו יחוס לא לאב ולא לאם] אלא פשוט כל שיסודו מאדם והוא נוצר ע"י יש מיש [ולא ע"י יש מאין] והוא "מין אדם", דיש לו דין של אדם [ובגדר מין אדם עי' בתוס' הרא"ש בשם הירושלמי נדה כג ע"א] ושאינו אדם הנוצר ע"י ספר יצירה דאף דיש לו צורת אדם, אולם הוא לא נוצר מאדם, ואין לו כלל נר"ן אלא רוח חיוני כבהמה [עיי"ש במהרש"א בח"א] ולכן אין לו זכויות של אדם, ושו"ר שכ"כ בשאלת יעב"ץ (ח"ב סי' פ"ב) בשם ספר חס"ל שאין חיותו אלא כחיות הבהמה, ולכן אין בהריגתו שום עבירה א"כ פשיטא דאינו אלא כבהמה בצורת אדם וכעילגל תילתא דמיברי להו לרב חנינא ורב אושעיא, וכ"כ החיד"א במדבר קדמות (מערכת י' אות ז"ך) ועיי"ש דגם כתב דאין לו זכויות של אדם וכמש"כ.

איברא אף דכן מוכח מהא דאמר ר' זירא לההוא גברא דברא רבא [רבה] מן חבריא את "הדר לעפריך" דאם היה לו זכויות של אדם איך אמר לו הדר לעפריך, אולם א"כ דאמירה זו אסורה משום רציחה, איך ר' יוסי דמן יוקרה אמר לבתו קא מצערה להו לברייתא "שובי לעפרך ואל יכשלו בך בני אדם" וצ"ע.

ומכיון דאתינא להכא לא אמנע מלכתוב מש"כ בשאלת יעב"ץ הנ"ל וז"ל, אגב אזכיר כאן מה ששמעתי מפה קדוש אמ"ה ז"ל [החכם צבי] מה שקרה באותו שנוצר ע"י זקנו הגראב"ש ז"ל [רבי אליהו בעל שם, אבד"ק חעלם, תלמידו של מהר"ל מפראג וחבירו של בעל תיו"ט עי' בשם הגדולים

דינו כבשר עוף לכל דבר וענין, וזה על אף שהביצה בעצמה מותרת בחלב, [ואין לך עם הארץ שאינו יודע שביעתא שרי בכותחא] אולם כמו הביצה בעצמה לאחר שנהפכה לבשר, כל דיני בשר עליו, ה"ה בשר עוף המיוצר מהביצה כל דיני בשר עוף עליו דהוי "יש מיש", [דהלא א"א לעשותו מביצת ספנא דארעא] והרי "מין" בשר עוף לפנינו.

ואת אשר נלע"ד כתבתי והית"ש יצילני משגיאות ויראני מתורתו נפלאות,

מנאי אסקופה הנדרסת עבד לעבדי ד'

ידי"ע חיים רוטר

מערכת גדולים אות קס"ג] כי אחר שראהו הולך וגדל מאד נתיירא שלא יחריב העולם על כן לקח וניתק ממנו השם שהיה דבוק עדיין במצחו וע"י זה יתבטל ושב לעפרו, אבל הזיקו ועשה בו שריטה בפניו בעוד שנתעסק בנתיקת השם ממנו בחזקה עכ"ל, ואעפ"כ החכ"צ נסתפק אם דינו כאדם ולא הביא ראיה להיתר מזקינו שהשיבו לעפרו והוא משום דהיה לו דין רודף דחשש שיחריב העולם ח"ו.

ועכ"פ זה ברור שכל בשר שיש בו את כח הרבייה, והוא הוא מתרבה דין הריבוי כדין הבשר, ואין מקום לנטות מזה.

ולפמש"כ נלע"ד דה"ה בשר עוף המיוצר מהביצה,

הרב משה מאיר אשכול

את קרבני לחמי לאישי ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו (פרשת פנחס כ"ח,ב) ומפני מה אמרו תפילת המנחה עד הערב, שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב, ר' יהודה אומר עד פלג המנחה שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה (ברכות כ"ו:)

תפילת מנחה לאחר שקיעת החמה

בירור הלכה בעניין תפילה לאחר שקיעה"ח / ואם יש נ"מ לקולא אם התפילה בסמוך לה ממש / ועוד עניינים השייכים בעניין סוף זמן מנחה

להתפלל לאחר הזמן אבל בעמידה?

וכן יש לדון לגבי דבר המצוי במנחה בערב שבת, כיצד יש לנהוג במנחה הסמוכה לזמן שבת.

זמן תפילת המנחה

הנה, בשו"ע¹ כתב לגבי זמן תפילת מנחה: "ועיקר זמנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה לרבנן".

כלומר, לפי מה שאנו תופסים לעיקר כרבנן דרבי יהודה ולא עד פלג המנחה, אז עד הלילה זמנה. ולכאורה, איפה שזמן ערבית מתחיל, שם מסתיים זמן מנחה, כמו לגבי פלג המנחה דרבי יהודה.

אבל המ"ב פירש את שיטת השו"ע שעד הלילה - "עד בין השמשות שהוא ספק לילה". נמצא שלרבנן זמן ביה"ש לא ראוי לשום תפילה לפירוש זה.²

מן הדברים המצויים שמתחבטים בהם רבים אם מגיע הזמן הסמוך לשקיעה ולא התפללו מנחה, האם להתפלל תכף ביחיד, או להתפלל בציבור בבוא הזמן עם הנוהגים ע"פ רבותיהם לאחר התפילה כזמן ר"ת?

ואם יש נ"מ בזה אם התפילה סמוכה לשקיעה"ח בתוך שלוש עשרה דקות וחצי שתיחשב כתפילה "בזמנה".

כמו כן, אם נאמר שאין להתפלל לאחר שקיעה"ח בשום אופן, האם יש מקום להקל להתחיל להתפלל קודם השקיעה, באופן שאנו יודעים שלא יסיים אלא לאחר הזמן?

עוד יש לברר בכלל נידון זה, אם אדם יושב באוטובוס בין עירוני שיגיע לעיר לאחר שקיעה"ח, האם עדיף שיתפלל קודם הזמן כשהוא יושב, או

1. סימן רלג סעיף א.

2. אולם לשיטתו בסי' רסא ס"ב, זמן ביה"ש כרבנו תם, וממה נפשך גם למחבר יכול להתפלל מנחה לאחר שקיעה ראשונה שהיא שקיעה"ח דידן. ואי אפשר לאחזו החבל בשני קצוות לקחת את דברי השו"ע רק לחומרא לשיטת הגאונים.